

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií

**Postavení nezletilých napříč právním řádem;
základní aspekty spojené s náhradní rodinnou
a ústavní péčí**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Zdeňka Vaňková**

**Vypracovala:
Lucie Štichová**

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Postavení nezletilých napříč právním řádem; základní aspekty spojené s náhradní rodinnou a ústavní péčí*“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Praze dne 11. dubna 2011

.....
Lucie Štichová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za odborné vedení a metodickou pomoc při vypracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi a dětem za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

OBSAH

1. Úvod	5
2. Právní postavení nezletilých	7
2.1. Výklad některých pojmů.....	7
2.2. Právní postavení nezletilých v širších pojetích.....	8
3. Postavení nezletilých v rámci soukromého práva	11
3.1. Pohled občanského práva hmotného	11
3.2. Pohled rodinného práva	12
3.3. O sociálně-právní ochraně dětí	17
3.4. Pohled občanského práva procesního	19
3.5. Nezletilí a pracovněprávní vztahy	20
4. Postavení nezletilých v rámci veřejného práva.....	23
4.1. Správní právo a přestupkový zákon.....	23
4.2. Pohled trestního práva	23
5. Základní aspekty spojené s náhradní rodinnou a ústavní péčí.....	29
5.1. Náhradní rodinná péče	29
5.2. Ústavy a péče realizovaná ústavní formou	35
6. Aplikační část - několik případů z praxe	37
7. Závěr	44
8. Resumé	45
9. Anotace a klíčová slova	46
10. Seznam použité literatury a zdrojů.....	47
11. Seznam zkratk.....	49

1. Úvod

Problémem a postavením nezletilého se zabývají téměř všechna odvětví práva v právním řádu České republiky, jedná se tedy o problematiku poměrně významnou a rozsáhlou. Vzhledem ke skutečnosti, že všichni z nás jsme dětmi byli a většina z nás má nebo bude mít vlastní děti, jejich postavení v systému práva se nás tedy osobně více či méně dotýká. V mnoha případech, např. při neschopnosti rodičů dohodnout se na svěření dítěte do výchovy jednoho z nich nebo při nutnosti svěření dítěte do náhradní rodinné péče ať už z jakýchkoli důvodů, se navíc jedná o otázky velmi bolestné a osobní, které zasahují všechny zúčastněné.

Bez ohledu na to, z jakého pohledu práva (trestního, pracovního, občanského či rodinného) je postavení nezletilých posuzováno, vždy je nutno přihlídnout k určité odlišnosti postavení nezletilého (jako subjektu práva). Jde hlavně o hledisko mentální a volní vyspělosti konkrétního jedince. Každý člověk je jiný, zrovna tak jako každé dítě je jiné a proto je nutné ke každému případu, kde se jedná o práva nebo povinnosti dětí, přistupovat individuálně.

Hlavním předpisem upravujícím postavení nezletilých je *zákon o rodině č. 94/1963 Sb.*, dále *zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb.* a dalším zákonem, také důležitým, je *zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.*

Cílem bakalářské práce je sonda do českého právního řádu z hlediska jeho způsobilosti k řešení všech sociálně-právních problémů spojených s nezletilými (ve světle současného společenského vývoje), a to jak v oblasti práva veřejného, tak i soukromého. Otázka zní, zda je český právní řád schopen účinně a smysluplně odpovídat na celé spektrum situací, které mohou v souvislosti s dětmi nastat. Práce bude obsahovat charakteristiku základních aspektů postavení nezletilých napříč právním řádem. Hlavní důraz bude kladen zejména na postavení nezletilých v rámci rodinného práva, pracovního práva, na postavení nezletilých v rámci občanského soudního řízení a dětí a mladistvých v rámci trestního řízení.

Samostatná kapitola bude dále věnována problematice náhradní rodinné a ústavní péče s jejich obecným vymezením, včetně uvedení všech možností náhradní rodinné péče. Pozornost bude věnována mj. dopadům náhradní rodinné výchovy z pohledu práva, psychologie, sociální pedagogiky, rovněž tak i negativním dopadům

ústavní výchovy na jedince v psychosociální oblasti a problémům s tím souvisejících (delikvence dětí a mladistvých apod.).

Každé dítě má nárok na zajištění své výchovy a výživy, který je směřován především vůči rodičům. Pro případ, že rodiče nemohou či nechtějí tento nárok pro dítě ať už z jakýchkoli důvodů zajistit, přechází požadavek dítěte na společnost, tj. stát a na něm pak je, aby dítěti zabezpečil náhradní výchovné prostředí. Dítě by mělo v rámci harmonického a všestranného rozvoje osobnosti vyrůstat v rodinném prostředí, uprostřed lásky a pohody. V případě, že tomu tak není, musí ve prospěch dítěte zasáhnout stát, a to dokonce tak, že dítě může být odebráno z dosavadního nevhodného výchovného prostředí a umístěno v jiném náhradním, nejlépe rodinném, prostředí. O odebrání dítěte a o jeho dalším umístění rozhoduje vždy soud, ať již na návrh, či bez návrhu.

V České republice je zpravidla náhradní péče realizována a rozdělována 2 směry:

- náhradní rodinná výchova - výchova dítěte v prostředí „náhradní rodiny“
- náhradní ústavní výchova - výchova dítěte probíhá ústavní formou

Mezi náhradní rodinnou výchovu patří osvojení (zrušitelné a nezrušitelné), poručenství a opatrovnictví, pěstounská péče a svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osobě než je rodič.

V práci je popsáno též několik případových studií, kdy je dítě subjektem práva, jejichž podklady jsem získala při výkonu svého zaměstnání vyšší soudní úřednice na opatrovnickém oddělení a dále také z materiálů poskytnutých příbuznými či z doslechu.

Vzhledem k zadanému rozsahu bakalářské práce a obsáhlosti dané problematiky nebude práce v jednotlivých částech obsahovat veškeré údaje, které souvisí s předmětnou oblastí, ale bude zpracována se záměrem obsáhnout především nejdůležitější aspekty charakterizující postavení dětí v rámci jednotlivých právních odvětví. Moje práce by měla být též základem pro další magisterské studium.

2. Právní postavení nezletilých

2.1. Výklad některých pojmů

Na začátku je nutné definovat některé základní pojmy, které se týkají nezletilých, vzhledem k tomu, že tyto pojmy budou používány v celé následující bakalářské práci.

Právní řád je souhrn právních norem platných v určité době na určitém území. Právní řád České republiky patří do systému práva kontinentálního, pro který platí, že jeho základy vycházejí z převzetí práva římského. Právní řád je možno rozdělit na jednotlivá odvětví, tj. např. na právo veřejné a soukromé, hmotné a procesní atd.. Podle druhu společenských vztahů, které jsou tímto okruhem upraveny, se pak právní řád dělí např. na právo rodinné, trestní, pracovní, obchodní atd..

Soukromé právo je jedním z podsystémů kontinentálního práva a představuje soubor právních norem týkajících se zájmů jedinců (zásadně rovné postavení).¹ Do soukromého práva lze jako nejdůležitější právní odvětví zařadit např. občanské právo hmotné, rodinné právo a obchodní právo.

Právo veřejné je druhým z podsystémů kontinentálního práva, jehož charakteristickým rysem je podřízenost jednoho subjektu práva druhému. Pro daný systém jsou příznačné kogentní (kategorické) právní normy.² Do oblasti práva veřejného lze zařadit zejména trestní právo, správní právo, finanční právo atd..

Hmotně-právními normami je upravena věcná stránka společenských vztahů, procesně-právními normami je stanoven postup řízení před jednotlivými státními orgány.³

Dalším, pro moji práci velmi důležitým pojmem, je pojem „dítě“, případně „nezletilý“, vzhledem k tomu, že v jednotlivých odvětvích práva jsou používány různé názvy a terminologie pro označení jednoho subjektu, tj. osoby ve věku, který začíná narozením a končí dospělostí (zletilostí).

¹ MAN, V., ŽÁK, P. *Stručný slovník právních pojmů*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003, str. 104

² MAN, V., ŽÁK, P. *Stručný slovník právních pojmů*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003, str. 104

³ PIKOLA, P. a kol. *Základy práva pro posluchače České zemědělské univerzity v Praze*. Praha: vyd. 1, 3. dotisk, ČZU v Praze, Provozně ekonomická fakulta, 2009, str. 16

Občanské a rodinné právo užívá pojem dítě (používá se hlavně pro označení příbuzenského poměru rodič-dítě, apod. a pak také tam, kde stanovení přesné věkové hranice nerozhoduje), dále také nezletilý - rozumí se jím osoba, která ještě nedosáhla 18 let věku, používá se tedy v případech, kdy je pro věc důležité zdůraznit, že osoba je mladší 18 let. Výjimku tvoří případ, kdy může nabýt zletilosti i osoba starší 16 let za předpokladu, že uzavře manželství na základě povolení soudu.

V trestním právu, potažmo v oblasti trestního soudnictví nad mládeží, která je upravena samostatným zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, se užívá pojmů mládež, dítě mladší 15 let a mladistvý. Dle tohoto zákona se mládeží rozumí děti a mladiství, dítětem mladším 15 let je ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného (tj. činu, který byl spáchán osobou, která není trestně odpovědná) nedovršil 15 rok věku a mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění (tj. trestný čin spáchaný mladistvým) dovršil 15 rok a nepřekročil 18 rok svého věku.⁴

Pracovní právo užívá termín mladistvý, případně termín občan.

V mezinárodních úmluvách k ochraně speciálních práv dětí (např. Úmluva o právech dítěte, úmluvy regulující dětskou práci nebo dětskou pornografii atd.) většinou termín dítě označuje osobu, která ještě nedosáhla 18. roku věku.

2.2. Právní postavení nezletilých v širších pojetích

Začneme malým historickým exkurzem. Společnost prošla v historii ve svém vztahu k dětem velkým vývojem s několika obdobími. Ve starověku do 4. století po Kristu mělo dítě nulovou hodnotu, bylo plně v majetku svých rodičů, resp. otce, který je mohl i usmrtit, prodat do otroctví apod.. Asi od 4. století do 13. století přinesl rozvoj křesťanství změnu v přístupu k dětem, především po stránce ideologické, byl však vydán zákaz zabíjení dětí. Objevuje se však také zájem společnosti (nejvíce církve) o děti v nepříznivé situaci (nemanželské, opuštěné), nicméně děti jsou i nadále chápány jako zmenšeniny dospělých. Další etapa přibližně od 14. století je spjata s prvními poznatky o vývoji dítěte a jeho potřeb, kdy se dětství začíná přikládat větší význam, v 17. století J. A. Komenským vytvořil systém výchovy a vzdělávání. Školní docházka je na našem území povinná od poloviny 18. století za vlády Marie Terezie. Od této doby se také rodiče více zapojují v životě dítěte, snaží se jej formovat

⁴ust. § 2, § 4, § 5 zák. č. 218/2003 Sb.

dle svých představ, děti začínají být více chápány a jejich potřeby více uspokojovány. Zřizují se útulky pro odložené děti. Od 19. do poloviny 20. století nastává etapa tzv. socializační, která se charakterizována stále se zvyšující hodnotou dítěte, usilováním o hlubší poznání jeho života i vývoje. Jedním z klasických příkladů tohoto období je i problém dětské práce, kdy v 19. století v Anglii nastává tažení proti dětské práci a tato je hodně omezena (zákonem zakazujícím práci pod zemí, dále jsou stanoveny časové limity, po které smí děti pracovat, až je nakonec práce dětí do 15 let zakázána zcela). U nás vznikl v roce 1908 Pedagogický ústav a asi o 30 let později byl vydán první návrh zákona, který se týkal péče o děti. V roce 1920 vznikla v Ženevě Mezinárodní unie pomoci dětem, která později vydává Deklaraci práv dítěte, tato vešla ve známost jako Ženevská deklarace práv dítěte. V současné době se postoj k dětem vyznačuje snahou o pomoc a podporu dětí při vyrovnávání se s jejich vývojovou nezralostí a náležitě nerozvinutou obranyschopností a dále pomoci dětem zvládnout nejrůznější zátěže. Dítě je v současné době partnerem rodičů, dětství je chápáno jako příprava na život člověka.⁵

Na tomto místě považuji za nutné dále zmínit Úmluvu o právech dítěte⁶ (dále jen „Úmluva“), která byla přijata 20. listopadu 1989 v New Yorku. Do současné doby Úmluvu podepsalo téměř 200 států, kromě USA a Somálska. Jménem České a Slovenské federativní republiky byla podepsána 30. září 1990 a v platnost vstoupila 6. února 1991. Úmluva je mezinárodním právním dokumentem, který má povahu smlouvy. S ohledem na skutečnost, že je to mezinárodní dokument, je Úmluva dle čl. 10 Ústavy⁷ nadřazena ostatním zákonům České republiky. Úmluva se stala důležitým zdrojem pro českou legislativu a byla inspirací pro mnoho zákonů, např. zák. č. 94/1963 Sb., o rodině atd..

Hlavním duchem Úmluvy je zájem dítěte, poprvé je zde definován pojem „dítě“, a to jako každá lidská bytost mladší 18 let⁸, toto je důležité hlavně v otázkách práva dítěte na ochranu. Dále je zde poprvé definováno právo dítěte vyrůstat v rodině. Hlavní pojetí Úmluvy vychází z anglické verze „3P- provision, protection, participation“, přičemž „provision“ zahrnuje práva na přežití a rozvoj dětí, zajišťování a zabezpečování jejich vývoje, „protection“ znamená ochranu dětí před násilím,

⁵ www.detskaprava.cz

⁶ zák. č. 104/1991 Sb.

⁷ ústavní zák. č. 1/1993 Sb.

⁸ čl. 1 zák. č. 104/1991 Sb.

vykořisťováním, zneužíváním a škodlivými vlivy a „participation“ obsahuje účast dítěte na životě společnosti a na spolurozhodování o věcech, které se ho dotýkají.

K Úmluvě byly dále přidány dva Opční protokoly, a to „Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů“ a „Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie“. Výbor pro práva dítěte sleduje plnění Úmluvy. Tento orgán, který se poprvé sešel v roce 1991, je složen z 10 expertů, kteří jsou voleni na 4 roky a má na starost vedení trvalého dialogu se všemi stranami, které se zabývají rozvojem dětských práv. Výbor označuje nebezpečí, které ohrožuje blahobyt dětí ve světě, dále řeší konkrétní problémy a spolupracuje s mnoha organizacemi, např. UNICEF, WHO apod.. Účastníci Úmluvy předkládají Výboru pravidelné zprávy o opatřeních, která byla přijata Úmluvou při uvádění práv do praxe a také o dosaženém pokroku.⁹

⁹ www.vlada.cz

3. Postavení nezletilých v rámci soukromého práva

3.1. Pohled občanského práva hmotného

- **Právní subjektivita, způsobilost k právním úkonům, deliktní způsobilost**

V občanském právu hmotném je nutné ve vztahu k nezletilým rozlišovat zejména tzv. právní subjektivitu a způsobilost k právním úkonům.

Právní subjektivita je způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti, vzniká narozením a končí smrtí. Tuto způsobilost má již počaté dítě (nasciturus) v tom případě, že se narodí živé. Tato skutečnost je důležitá např. v oblasti dědického práva. Právní subjektivita nemůže být fyzické osobě omezena ani odejmuta, nelze se jí ani vzdát.¹⁰

Způsobilost k právním úkonům znamená vlastními právními úkony nabýt práv a brát na sebe povinnosti.¹¹

Způsobilosti k právním úkonům dle ust. § 8 OZ nabývá člověk v plném rozsahu zletilostí, tj. dosažením věku 18 let. Před dosažením tohoto věku lze zletilosti nabýt uzavřením sňatku, a to pouze na základě rozhodnutí soudu o povolení uzavřít manželství.

Ačkoli se plné způsobilosti k právním úkonům nabývá až dosažením zletilosti, neznamená to, že by před dosažením 18 let věku neměl nezletilec žádnou způsobilost. Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou dle ust. § 9 OZ svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. Učiní-li nezletilý právní úkon, ač k němu nebyl způsobilý, pak je tento úkon neplatný. Aby takovýto úkon byl platný, musí jej za nezletilého učinit zákonný zástupce. Dle ust. § 36 ZOR jsou zákonnými zástupci nezletilých jejich rodiče. K některým právním úkonům je však třeba souhlas soudu, který takový souhlas udělí, je-li to v zájmu nezletilého.

Způsobilost k právním úkonům může být z důležitých důvodů výhradně soudem omezena, případně odejmuta, a to zejména pro nikoli přechodnou duševní poruchu fyzické osoby.¹²

¹⁰ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Základy občanského práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, str. 17

¹¹ SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2004, str. 116

Kromě právní subjektivity a způsobilosti k právním úkonům rozeznáváme ještě způsobilost k protiprávním úkonům, tzv. deliktní způsobilost, která znamená, že subjekt je způsobilý k deliktu a je též způsobilý nést následky zaviněné tímto protiprávním jednáním. Tyto schopnosti závisí na věku, schopnosti ovládat a posoudit vlastní jednání. Plnou deliktní způsobilost získává fyzická osoba zletilostí, tj. dosažením 18 let věku, za předpokladu, že netrpí duševní poruchou, která by vylučovala její rozpoznávací a ovládací schopnosti.¹³

- **Odpovědnost nezletilých za škodu v občanském právu**

Odpovědnost za škodu způsobenou nezletilými řeší ust. § 422 OZ, který říká, že nezletilý odpovídá za škodu jím způsobenou pouze v případě, je-li schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky. Dále je stanoveno, že společně a nerozdílně s nezletilým odpovídá za škodu ta osoba, která je povinna nad ním vykonávat dohled, tj. osoba, které dohled ukládá zákon, úřední výrok nebo jiná právní skutečnost. To jsou tedy např. především rodiče, manžel rodiče, osvojitelé, pěstouni či další osoby nebo organizace, kterým byl nezletilý svěřen do výchovy a mají tedy povinnost o nezletilého pečovat a dohlížet na jeho chování. V případě, že nezletilý jako škůdce pro svou nezletilost není schopen ovládnout své jednání a posoudit následky tohoto jednání, odpovídá za škodu pouze osoba, která má za povinnost vykonávat nad nezletilým dohled.¹⁴

3.2. Pohled rodinného práva

Tato kapitola se týká rodinného práva a jeho pohledu na problematiku nezletilých. Vzhledem k tomu, že dle mého mínění má rodinné právo stěžejní postavení týkající se nezletilých v našem právním řádu, budu se problematikou rodinného práva zabývat podrobněji. Základním předpisem upravujícím postavení nezletilých v této oblasti je zák. č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen ZOR). Za nejdůležitější ustanovení týkající se postavení nezletilého jako nositele práv a povinností z rodinného práva považuji:

¹² KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Základy občanského práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, str. 17

¹³ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Základy občanského práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, str. 18

¹⁴ SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2004, str. 117

- **Vztahy mezi rodiči a dětmi**

Vymezení právních vztahů mezi rodiči a dětmi tvoří podstatnou část rodinného práva. Vzájemný poměr rodič-dítě určuje nejen souhrn práv a povinností, který je upraven rodinným právem, ale pramení z něho další právní vztahy, které se promítají do dalších právních odvětví mimo rodinné právo, např. do práva občanského, trestního, pracovního atd..¹⁵ S vymezením vztahu mezi rodiči a dětmi souvisí samozřejmě také další otázky, které nejsou upraveny v ZOR, pro dítě jsou velmi podstatné a jsou v pravomoci rodičů, ačkoli do nich zákon částečně zasahuje. Jednou z nejdůležitějších otázek je např. určení státní příslušnosti nebo určení jména a příjmení dítěte.

- **Rodičovská zodpovědnost**

Právní vztah mezi rodiči a dětmi vzniká narozením dítěte, a to bez ohledu na to, narodí-li se dítě v manželství nebo ne. V rámci tohoto vztahu vznikají na straně rodičů povinnosti zahrnující péči o nezletilé dítě, jeho zastupování a dále při správě jeho jmění. Soubor těchto práv a povinností nazýváme rodičovskou zodpovědností dle ust. § 31 ZOR.

Zákon o rodině uplatňuje rovné postavení obou rodičů, rodičovskou zodpovědnost mají rodiče jen ve vztahu k nezletilému dítěti.

Rodičovská zodpovědnost může být též přiznána soudem nezletilému rodiči, a to v případě, že dosáhl 16 let a má pro výkon rodičovské zodpovědnosti potřebné předpoklady.¹⁶ Jedná se o případy, kdy není před narozením dítěte získána zletilost uzavřením manželství na základě povolení soudu a nezletilý rodič tedy nemá plnou způsobilost k právním úkonům. Nezletilý rodič se smí o dítě starat, zajišťovat jeho běžnou výživu a běžnou zdravotní péči, není však zákonným zástupcem svého dítěte a nemůže proto jednat jeho jménem.¹⁷ V případě, že jsou oba rodiče nezletilí nebo je nezletilá pouze matka a otcovství nebylo určeno, ustanovuje soud nezletilému dítěti poručníka dle ust. § 18 ZOR, který ho bude zastupovat a spravovat jeho jmění.

Práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti jsou dle ZOR tato: rodiče mají rozhodující úlohu ve výchově dítěte, jsou povinni chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a také nad ním vykonávat dohled podle stupně jeho rozvoje. Mají právo

¹⁵ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 156

¹⁶ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 157

¹⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 120

využití přiměřených výchovných prostředků tak, aby neohrozili jeho důstojnost, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Dítě má právo na to, aby obdrželo všechny potřebné informace, které se týkají jeho záležitostí a má také právo se k nim vyjadřovat, je-li toho v závislosti na stupni svého rozvoje schopno. Dále má dítě za povinnost své rodiče ctít a respektovat a v případě, že s nimi žije ve společné domácnosti má povinnost, v případě vlastního příjmu nebo majetku, přispívat na úhradu společných potřeb rodiny. Rodiče mají právo své dítě zastupovat s tím, že žádný z rodičů nemůže své dítě zastoupit v situacích, kdy by mohlo dojít ke střetu zájmů všech zúčastněných stran. V takovýchto případech ustanoví soud k zastupování dítěte opatrovníka. Rodiče jsou dále povinni spravovat jmění dítěte s péčí řádného hospodáře, při dosažení zletilosti dítěte jsou povinni mu na jeho žádost podat vyúčtování z této správy majetku. V určitých odůvodněných případech ohrožujících majetkové zájmy dítěte může soud ustanovit dítěti opatrovníka ke zvýšené ochraně jeho jmění.¹⁸

Rodičovskou zodpovědnost může soud z důležitých důvodů omezit, pozastavit, případně jí rodiče i zbavit, toto však nemá žádný vliv na trvání vyživovací povinnosti (ust. § 44 ZOR).

- **Výchovná opatření**

V případě, že to vyžaduje zájem řádné výchovy dítěte, mohou být uložena výchovná opatření, o nichž rozhoduje soud nebo orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Podle ust. § 43 ZOR těmito výchovnými opatřeními jsou: napomenutí nezletilého, jeho rodičů a osob, které narušují řádnou výchovu nezletilého, dále dohled nad nezletilým a uložení omezení, která mají zabránit škodlivým vlivům na výchovu nezletilého.

Napomenutí patří mezi nejmírnější výchovné opatření. Dítě je možno napomenout v případě, že je ve věku, kdy na něho napomenutí zapůsobí a dítě je schopno si své nežádoucí chování uvědomit. K napomenutí rodičů lze přistoupit v případě, že něco zanedbali, případně porušili některou z povinností rodičovské zodpovědnosti. Důvodem pro napomenutí dalších osob (např. příbuzných či osob, které mají dítě ve své péči či jiné cizí osoby) je to, že narušují řádnou výchovu nezletilého.¹⁹

¹⁸ ust. § 31, § 32, §35, § 37, § 37a, § 37b zák. č. 94/1963 Sb.

¹⁹ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 147

Dohled lze uložit v případě, že se napomenutí minulo účinkem nebo jde o nějakou závažnější poruchu v chování nezletilého nebo jeho rodičů. Dohled je vykonáván ve spolupráci se školou a občanskými sdruženími v místě bydliště nebo na pracovišti.²⁰

Uložení omezení, které brání škodlivým vlivům na výchovu nezletilého se v praxi příliš nepoužívá, vzhledem k tomu, že především ve velkých městech je obtížná kontrola jeho dodržování.²¹

Otázkami svěřeni nezletilého do výchovy jiné osoby než jsou rodiče a dále pěstounskou péčí a ústavní výchovou, které též spadají do kategorie Výchovných opatření se budu hlouběji zabývat v té části své bakalářské práce, která je věnována problematice spojené s náhradní rodinnou a ústavní péčí.

- **Určení rodičovství**

Při určení rodičovství je třeba rozlišit rodiče na matku a otce. Český právní řád označuje matku za ženu, která dítě porodila.²²

V případě, že české právo hovoří o určení rodičovství, týká se to ve své podstatě pouze určení či popření otcovství, otázka mateřství je řešena okrajově (zejména v souvislosti s řízenou reprodukcí a umělým oplodněním).²³

Otcovství je určováno pomocí tří vyvratitelných domněnek (tzn. že domněnka platí než je prokázán opak). Pořadí domněnek je pevně stanoveno zákonem, platí-li první domněnka, nelze již použít domněnky další.²⁴ První domněnka určování otcovství dle ust. § 51 ZOR říká, že otcem dítěte je manžel matky, dle druhé domněnky dle ust. § 52 ZOR lze otcovství určit souhlasným prohlášením rodičů a třetí domněnkou je pak soudní rozhodnutí o určení otcovství dle ust. § 54 ZOR.

Určování rodičovství nezletilých rodičů souhlasným prohlášením musí být dle ust. § 52 odst. 2 ZOR učiněno výhradně před soudem.

Okrajově je také nutno zmínit popření otcovství, a to v zákonem stanovených lhůtách a za zákonem stanovených podmínek. Otcovství lze popřít u první, druhé i třetí domněnky (u této domněnky je určení a popření otcovství spojeno do jednoho soudního řízení).

²⁰ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 147

²¹ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 148

²² ust. § 50a zák. č. 94/1963 Sb.

²³ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 149

²⁴ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 150

Při řešení problematiky popření otcovství je důležité též zmínit roli nejvyššího státního zástupce, který může popřít otcovství určené první a druhou domněnkou. V případě, že již uplynula lhůta zákonem stanovená pro popření otcovství jedním z rodičů, může nejvyšší státní zástupce podat návrh na popření otcovství proti matce, otci i dítěti, důraz je kladen na to, vyžaduje-li to zájem dítěte.²⁵

Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem je možné i před uplynutím popěrné lhůty rodičů (tedy i proti vůli rodičů), a to v případě, že otcovství k dítěti bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů a muž, kterému bylo otcovství takto určeno, není biologickým otcem dítěte a popření otcovství je v zájmu dítěte a dále je v souladu s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva. Důvodem tohoto ustanovení je především zabránění obchodu s dětmi.²⁶

- **Výživné**

Přesná definice výživného není zákonem stanovena, nicméně odborná literatura a soudní praxe definují výživné jako zabezpečování potřeb mezi subjekty rodinně-právního vztahu, tedy nejen na uhrazování výživy, ale i na uspokojování ostatních hmotných, i kulturních potřeb. Výživné pro dítě je chápáno jako uspokojování všech životních potřeb na všestranný rozvoj po fyzické i duševní stránce. Výživné může být plněno jednak pravidelnými peněžními částkami, ale také může spočívat v zabezpečování osobní péče o osobu oprávněnou a o společnou domácnost.²⁷

ZOR v ust. § 85 - § 103 řeší vyživovací povinnost mezi rodiči a dětmi, dále vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými a vyživovací povinnost mezi manželi. Dále připadá v úvahu výživné pro rozvedeného manžela a příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce.

Oba rodiče jsou povinni připívat dětem na výživu do té doby, dokud děti nejsou schopny se samy žít, rodiče mají přispívat na výživu podle svých možností, schopností a majetkových poměrů, vzhledem k tomu, že dítě má právo se podílet na životní úrovni rodičů. Jestliže rodiče dítěte nežijí spolu, upraví rozsah jejich vyživovací povinnosti soud.²⁸

²⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 261

²⁶ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 263

²⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 357

²⁸ ust. § 85, § 86 zák. č. 94/1963 Sb.

V případech, že je dítě schopné se samo živit a jeho rodiče to potřebují, je dítě povinno jim zajistit slušnou výživu, každé dítě plní tuto povinnost takovým dílem, který odpovídá poměru jeho možností, schopností a majetkových poměrů k schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům ostatních dětí. (ust. § 87 ZOR).

3.3. O sociálně-právní ochraně dětí

Otázky týkající se sociálně právní ochrany dětí bývají součástí rodinného práva a jsou především upraveny v zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen ZSPOD).

Sociálně-právní ochranou dětí se dle ZSPOD rozumí zejména ochrana práv dítěte na příznivý vývoj a náležitou výchovu, dále pak ochrana jeho oprávněných zájmů spolu s ochranou jmění a působení, které směřuje k obnovení funkcí rodiny, jež byly narušeny.²⁹

Sociálně-právní ochrana se dle ust. § 2 ZSPOD poskytuje dítěti, které má trvalý pobyt na území České republiky, má povolen pobyt nejméně na 90 dnů, podalo návrh na poskytnutí azylu apod..

Hlavním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.³⁰

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), což jsou krajské úřady, obecní úřady s přenesenou působností, obecní úřady, ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. Dále jsou to také komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další subjekty, které se problematikou sociálně-právní ochrany dětí zabývají.³¹

Podle ust. § 6 ZSPOD se sociálně-právní ochrana dětí zaměřuje zejména na děti, jejich rodiče zemřeli, nevykovávají nebo zneužívají práva, která vyplývají z rodičovské zodpovědnosti, dále na děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než vlastního rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do výchovy, dále pak např. na děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů apod..

OSPOD zejména vyhledávají děti, kterým je třeba ze strany státu pomoci, informují soudy o chování dětí a vykonávají funkci „kolizního opatrovníka“, podílí

²⁹ ust. § 1 zák. č. 359/1999 Sb.

³⁰ ust. § 5 zák. č. 359/1999 Sb.

³¹ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 170

se i na řízení o adopci, pěstounské péči, poručenství atd.. Pokud sociálně-právní ochrana dětí není dodržována, má stát právo intervenovat do vztahů v rodině, a to třemi základními způsoby:

- státní intervence řeší problém bez toho, aniž by došlo ke změně právního postavení jednotlivých členů rodiny,
- státní intervence změní právní postavení členů rodiny, může dojít k omezení, pozastavení či zbavení rodičovské zodpovědnosti,
- státní intervence nezmění postavení jednotlivých subjektů v rodině, ale fakticky dojde k omezení rodičovské zodpovědnosti (např. zákaz styku rodiče s dětmi, nařízení ústavní výchovy, atd.).

Otázka míry státní intervence vychází ze zásady jednání v zájmu dítěte, ZSPOD vychází se situace, kdy stát může a musí zasáhnout.³²

V určitých případech, kdy to vyžaduje zájem dítěte, může OSPOD rozhodnout o výchovných opatřeních, a to o napomenutí, dohledu, omezení a nařízení ústavní nebo ochranné výchovy.

Mezi opatření sociálně-právní ochrany dětí pak dle ZSPOD patří zejména poradenská a preventivní činnost, opatření na ochranu dětí, opatření týkající se postupu OSPOD při svěřeni dítěte do výchovy jiných fyzických osob než rodičů, zprostředkování osvojení a pěstounské péče, sociálně-právní ochrana ve vztahu k cizincům atd..

Celkově se dá o sociálně-právní ochraně dětí a činnosti OSPOD říci, že je to práce velmi náročná, pestrá, která však může mít při pochybení fatální následky (např. v současné době velmi diskutovaný případ týraného nezletilého Dominika z Brna, kdy týrání nebylo odhaleno včas, sociální pracovníce z OSPOD dávala rodičům stále šanci na nápravu, v současné době je trestně stíhána pro pochybení a záchrana Dominika, který trpěl hladem a byl i jinak tělesně týrán, proběhla doslova v poslední chvíli, vzhledem k tomu, že hrozilo reálné nebezpečí, že chlapec následkům týrání podlehne).

³² KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 170, 171

3.4. Pohled občanského práva procesního

Problematiku postavení nezletilých v občanském právu procesním jsem se ve své práci rozhodla zařadit do kapitoly o soukromém právu, ač toto právní odvětví se řadí do veřejného práva. Důvod je ten, že občanské právo procesní upravuje postup soudu a účastníků řízení nejen v občanském soudním řízení, ale i ve věcech týkajících se jak oblasti práva soukromého, tj. práva rodinného, pracovního a obchodního, tak i v některých věcech týkajících se práva veřejného, tj. např. v občanskoprávním řízení se poskytuje ochrana i volebnímu právu.

Občanské právo procesní je vymezeno jako souhrn právních norem, které upravují postup soudů a účastníků v občanském soudním řízení, dále pak upravuje také postup řízení ve věcech práva rodinného, práva obchodního a pracovního, tj. tedy téměř ve všech odvětví soukromého práva.³³ Základním pramenem občanského práva procesního je zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen OSŘ).

Předmětem občanského práva je civilní proces (tj. konkrétní postup soudu a účastníků v občanskoprávním řízení). Subjekty občanského práva procesního jsou soud, účastníci řízení a další osoby, které mohou ovlivnit řízení a výsledek řízení, obsahem občanského práva procesního jsou procesní práva a povinnosti subjektů.³⁴

Aby kterýkoli ze subjektů mohl být účastníkem řízení, rozlišují se podobně jako v občanském právu hmotném dva druhy způsobilosti, a to způsobilost být účastníkem dle ust. § 19 OSŘ a procesní způsobilost dle ust. § 20 OSŘ.

Způsobilost být účastníkem znamená mít práva a povinnosti, které zákon přiznává účastníkům. Tuto způsobilost má v zásadě ten, kdo má dle občanského práva hmotného způsobilost mít práva a povinnosti (tzv. právní subjektivita). Kdo právní subjektivitu nemá, může být účastníkem řízení pouze tehdy, jestliže mu způsobilost být účastníkem řízení přizná zákon.³⁵

Procesní způsobilostí se rozumí způsobilost subjektu před soudem jako účastník samostatně jednat, a to samostatně nebo prostřednictvím zvoleného zástupce. Znamená

³³ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Základy občanského práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, str. 66

³⁴ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Základy občanského práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, str. 66, 67

³⁵ BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. 5. vyd. Praha: C.H. Beck, 1994, str.74

to tedy, že procesní způsobilost má subjekt v tom rozsahu, v jakém má způsobilost k právním úkonům.³⁶

Procesní způsobilost nezletilého vychází z občanského práva hmotného, a to z ust. § 9 OZ, tj. je podmíněna mírou jeho rozumové a volní vyspělosti, která odpovídá jeho věku. Nezletilý je tedy považován za osobu, která nemůže před soudem samostatně jednat a musí být zastoupena svým zákonným zástupcem.³⁷

Zákonní zástupci nezletilých jsou uvedeni v ust. § 36, § 37 ZOR. Vzhledem k řešenému civilnímu řízení považují za nutné samostatně zmínit ust. § 37 odst. 2 OSŘ, který řeší úlohu tzv. „kolizního opatrovníka“, určeného dítěti soudem v případě, kdy dítě nemůže být zastoupeno žádným z rodičů, vzhledem k hrozícímu střetu zájmů mezi dítětem a rodiči, příp. mezi dětmi těchto rodičů.

Mezi nejdůležitější řízení, které se týkají práv a povinností nezletilých dle OSŘ patří: *řízení ve věcech péče soudu o nezletilé* - tj. např. řízení o výchově a výživě nezletilých, řízení upravující styk s dítětem (ať již s rodiči či prarodiči, příp. sourozenci), řízení o přiznání, omezení, pozastavení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, o navrácení nezletilého, o poručenství, o schválení důležitého úkonu za nezletilého a dále o řízení o záležitostech, kde se rodiče dítěte nemohou dohodnout, dále *řízení o osvojení*, *řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení* a *řízení o povolení uzavřít manželství* a další.

Několik dalších procesních ustanovení týkající se nezletilých jsou dále řešeny např. ve vyhlášce Ministerstva spravedlnosti ČR č. 37/1992 Sb. o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, která např. v ust. § 10 upravuje vyvěšení seznamu projednávaných věcí na dveře jednacích síní a v tomto seznamu se nesmí objevit jméno mladistvého, který je obžalován.

3.5. Nezletilí a pracovněprávní vztahy

Pracovněprávní vztahy vznikají mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Nezletilí mají v pracovních vztazích zvláštní postavení, které vychází z čl. 29 LZSP, kde je zakotveno právo mladistvých na zvláštní pracovní podmínky a na ochranu

³⁶ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Základy občanského práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, str. 70

³⁷ ust. § 22 zák. č. 99/1963 Sb.

v pracovních vztazích, včetně pomoci při přípravě k povolání.³⁸

Mezi hlavní právní předpisy upravující pracovní právo ve vztahu k nezletilým patří *zák. č. 262/2006 Sb., zákoník práce* (dále jen ZP) spolu s dalšími mnoha ustanoveními, např. *zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti*, dále *zák. č. 307/2002 Sb., o radiační ochraně*, kde v ust. § 21 určeny limity pro učně a studenty stanoveny od roku, v němž dovrší 16 let do roku, v němž dovrší 18 let, *vyhláškou č. 288/2003 Sb.*, kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání, atd..

Nezletilý může v pracovněprávních vztazích vystupovat jednak jako zaměstnanec, jednak jako zaměstnavatel. Pracovněprávní subjektivita fyzické osoby jako zaměstnance vzniká obecně dosažením 15 let. Podle ust. § 2 odst. 6 ZP je práce dětí do věku 15 let nebo do skončení povinné školní docházky zakázána, tyto osoby mohou vykonávat pouze uměleckou, reklamní, kulturní nebo sportovní činnost dle podmínek, které stanoví zvláštní zákon.³⁹

Pracovněprávní subjektivita nezletilého jako zaměstnavatele vzniká narozením, způsobilost fyzické osoby nabývat práv a brát na sebe povinnosti vzniká v pracovněprávních vztazích dosažením 18 let (ust. § 10 ZP).

Pracovní poměr s mladistvým vzniká pracovní smlouvou, dohodou o provedení práce či dohodou o pracovní činnosti, případně volbou nebo jmenováním. K uzavření pracovního poměru je zaměstnavatel povinen vyžádat si vyjádření zákonného zástupce.

K rozvázání pracovního poměru může dojít dohodou, výpovědí, okamžitým zrušením, zrušením ve zkušební době, uplynutím sjednané doby pracovního poměru a smrtí zaměstnance. Výpověď daná nezletilému zaměstnanci i okamžité zrušení pracovního poměru musí být též dáno na vědomí jeho zákonnému zástupci, při rozvázání pracovního poměru dohodou je zaměstnavatel povinen vyžádat si také vyjádření zákonného zástupce.

Hmotnou odpovědnost získává nezletilý zaměstnanec až po dosažení zletilosti.

Délka pracovní směny nesmí u zaměstnance mladšího 18 let překročit 8 hodin

³⁸ SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2004, str. 103

³⁹ *zák. č. 435/2004 Sb.*

a ve více pracovněprávních vztazích (upraveny v ust. § 3 ZP - jedná se o pracovní poměr a právní vztahy založené dohodami o pracích konaných mimo pracovní poměr) nesmí délka týdenní pracovní doby překročit ve svém souhrnu 40 hodin týdně.⁴⁰

Pracovní podmínky mladistvých zaměstnanců jsou dále upraveny v dílu 5 ZP. Zaměstnavatelé musí vytvářet pro nezletilé příhodné podmínky pro všestranný rozvoj tělesných a duševních schopností, a to i úpravou jejich pracovních podmínek. Mladiství zaměstnanci smí být zaměstnáni pouze pracemi přiměřenými jejich fyzickému a rozumovému rozvoji a zaměstnavatelé jsou povinni poskytnout jim zvýšenou péči při práci.

Mladiství zaměstnanci nesmí být zaměstnáni prací přesčas a prací v noci. Pouze výjimečně mohou zaměstnanci starší 16 let konat noční práci, která však nesmí přesahovat 1 hodinu, jestliže je to pro jejich povolání třeba. Další podmínky noční práce mladistvého zaměstnance jsou stanoveny v ust. § 245 ZP.

V následujících ustanoveních ZP jsou uvedeny další kategorie prací, které mladiství zaměstnanci nesmí vykonávat. Jsou to především práce pod zemí, dále práce, které se zřetelem k anatomickým, fyziologickým a psychickým zvláštnostem v tomto věku jsou nepřiměřené, nebezpečné nebo škodlivé jejich zdraví a dále nesmí být zaměstnáni pracemi, při nichž jsou vystaveni zvýšenému nebezpečí úrazu nebo při jejich výkonu by mohli vážně ohrozit bezpečnost a zdraví ostatních zaměstnanců nebo jiných osob. Zákaz výkonu určitých prací je dokonce vyhláškou rozšířen tak, že se vztahuje na zaměstnance až do 21 let věku.⁴¹

V ust. § 247 ZP jsou stanoveny podmínky pro zajištění lékařské péče pro nezletilé zaměstnance.

Sazba aktuální minimální mzdy při omezeném pracovním uplatnění zaměstnance (u mladistvého zaměstnance) činí 80% (tj. 6400,-- Kč, resp. 28,50 Kč/hod.).⁴²

⁴⁰ ust. § 79a zák. č. 262/2006 Sb.

⁴¹ ust. § 246 zák. č. 262/2006 Sb.

⁴² nařízení vlády č. 567/2006 Sb.

4. Postavení nezletilých v rámci veřejného práva

4.1. Správní právo a přestupkový zákon

Správní delikt je takové protiprávní jednání, jehož znaky jsou vymezeny v zákoně a je za ně možno uložit určitou sankci. Projednávají je správní úřady.

Aby mohl být mladistvý za správní delikty odpovědný, musí mít tzv. deliktní způsobilost, která je závislá na jeho rozumové a volní vyspělosti, tj. zda je schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky. Pro posouzení deliktní způsobilosti u správních deliktů lze analogicky použít ust. § 5 zák. č. 200/1990 Sb., o přestupcích (dále jen ZPř).⁴³

V ust. § 5 ZPř je stanoveno, že za přestupek není odpovědný ten, kdo v době jeho spáchání nedovršil 15 let.

ZPř dále obsahuje v ust. § 19 zvláštní ustanovení o mladistvých, kde je uvedeno, že při posuzování osoby, která v době spáchání přestupku dovršila 15 let, ale nepřekročila 18 let se přihlíží se zvláštní péčí, kterou společnost věnuje mládeži a dále že přestupek mladistvého nelze projednat v příkazním řízení. V ZPř jsou dále stanoveny sankce, které lze za přestupek uložit mladistvému s tím, že horní hranice pokuty se snižuje na polovinu, nesmí však být vyšší než 2000,-- Kč, v blokovém řízení dále nesmí být mladistvému uložena pokuta vyšší než 500,-- Kč s tím, že pokutu až do výše 1000,-- Kč lze uložit mladistvému, pokud zákon stanoví v blokovém řízení uložení pokuty vyšší než 1000,-- Kč. Zákaz činnosti může být mladistvému uložen nejdéle na 1 rok, nebrání-li toto omezení jeho přípravě na budoucí zaměstnání.

4.2. Pohled trestního práva

Trestní odpovědnost nezletilých v rámci právního řádu ČR upravuje zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále jen ZSM), účinný od 1. 1. 2004. Do této doby se na výkon soudnictví nad mládeží používal obecně platný právní

⁴³ HENDRYCH, D. a kol. *Správní právo*. Obecná část. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 447

předpis, tj. zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v němž byly obsaženy určité odlišnosti řešení trestních věcí mládeže oproti dospělým pachatelům. Tato právní úprava však nedostatečně respektovala odlišnosti, které je třeba mít na paměti v případě postihu dětí a mladistvých. ZSM tedy klade větší důraz na ochranu a vývoj samotného mladistvého, než na ochranu společnosti jako takové, která je jednou z primárních funkcí trestního práva dospělých.⁴⁴ Ochranou a vývojem mladistvého je pak dle mého názoru myšleno zejména působení na nezletilého pachatele trestného činu tak, aby se vyvaroval dalšího trestného jednání a celkově se socializoval na požadované úrovni.

Je však třeba uvést, že mladistvý se v rámci trestního řízení může ocitnout nejen v pozici pachatele trestného činu (resp. provinění), ale rovněž i v pozici oběti takového skutku.

Dále je nutno zmínit vztah mezi trestním zákoníkem a ZSM, který je vztahem speciálního předpisu k obecnému, což znamená, že co není obsaženo v ZSM, je potřeba řešit v souladu s obecným předpisem (trestní zákoník).

Tak ust. § 25 trestního zákoníku stanoví, že není trestně odpovědným ten, kdo v době spáchání předmětného činu nedovrší věku 15 let.

V souladu s ust. § 4 ZSM provádí řízení ve věcech mládeže soudy pro mládež, představované prakticky specializovanými senáty, event. předsedy senátů či samosoudci obecných okresních soudů.⁴⁵

Kritériem trestní odpovědnosti konkrétního mladistvého, jak vyplývá z ust. § 5 odst. 1 ZSM, jsou mimo jiné jeho rozumová a mravní vyspělost a rovněž míra rozpoznávacích a ovládacích schopností.

Za spáchaná provinění lze dle ZSM (ust. § 2 odst. 2 písm. b), ust. § 10 odst. 1 ZSM) mladistvým ukládat ochranná, výchovná či trestní opatření, přičemž k uložení opatření trestního lze přistoupit až v případě selhání všech dalších možností. Na tomto místě je zřetelný důraz kladený ZSM na výchovnou složku ukládaného opatření oproti složce represivní.⁴⁶

⁴⁴ KYNCLOVÁ, Z. a kol. *Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci*. 1. vyd. Praha: LexisNexis CZ, s.r.o., 2007, str. 32-34

⁴⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vyd. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 36

⁴⁶ KYNCLOVÁ, Z. a kol. *Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci*. 1. vyd. Praha: LexisNexis CZ, s.r.o., 2007, str. 33-34

- **Výchovná opatření**

Typy výchovných opatření taxativně vyjmenovává ust. § 15 odst. 2 ZSM a jsou jimi: dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Jejich cílem je zejména směřování mladistvého delikventa k tomu, aby vedl řádný život a uhradil škodu, kterou svým proviněním způsobil. Mohou být ukládána jak samostatně v případech, kdy není třeba uložit opatření jiné, tak ale i společně s trestním opatřením. Jestliže s tím mladistvý souhlasí, může mu být výchovné opatření uloženo i již před meritorním rozhodnutím s tím, že tento souhlas může mladistvý vzít kdykoli zpět (ust. § 10 odst. 2 ZSM).

- **Ochranná opatření**

Ochranná opatření jsou uvedena v ust. § 21 odst. 1 ZSM: ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, ochranná výchova. Ukládání všech těchto opatření upravuje obecně trestní zákoník, jediným, jehož speciální úprava je obsažena v ZSM, je ochranná výchova. Účelem těchto opatření je zejména pozitivní ovlivňování psychosociálního a psychomorálního vývoje mladistvého, ale i ochrana společnosti před pachateli provinění.⁴⁷

- **Trestní opatření**

Jak již bylo výše uvedeno, k uložení trestního opatření lze přistoupit až ve chvíli, kdy k řešení závadné situace nepostačí uložení opatření jiného. Výkon trestního opatření nesmí ponižovat lidskou důstojnost mladistvého a musí sledovat všestranný rozvoj jeho osobnosti. Ust. § 24 odst. 1 ZSM za trestní opatření stanoví: obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, domácí vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení), odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněné.

⁴⁷ ust. § 21 zák. č. 218/2003 Sb.

Co se týče **procesně - právní úpravy** ohledně mladistvých, projednání těchto choulostivých záležitostí je ze zákona svěřeno osobám, které mají odpovídající znalosti v oblasti výchovy mládeže a mohou tak zajistit dostatečné výchovné působení na mladistvého delikventa v průběhu projednávání věci. Na řízení se mimo jiné podílí rovněž Probační a mediační služba ČR (dále jen PMS ČR) a příslušný OSPOD. Význam činnosti úředníků PMS ČR je zvýrazněn právě v souvislosti s výchovným dopadem řízení jako celku na osobu mladistvého pachatele.⁴⁸

Místní příslušnost soudu k provedení řízení je dána dle bydliště mladistvého, narozdíl od standardního trestního řízení, kde se místní příslušnost řeší dle místa spáchání činu.

Dalším výrazným specifikem řízení dle ZSM je nutnost, aby mladistvý měl obhájce od samého počátku jeho zahájení a dále důkladná poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení vůči mladistvému.⁴⁹ Zvláštními procesními právy v řízení, vymezenými zejména v ust. § 43 ZSM, pak logicky disponuje zákonný zástupce nezletilého.

Zvláštní pozornost věnuje ZSM ochraně osobnosti a soukromí mladistvého delikventa. Ust. § 52 a násl. ZSM vymezují rozsah zákazu zveřejňování informací, kdy nesmí být zveřejněny zejména informace, které by umožnily identifikaci osoby mladistvého a tím by mohlo dojít k narušení jeho budoucího psycho-sociálního vývoje. Potřebné informace však mohou být zveřejněny např. v situacích, kdy je třeba vypátrat pobyt mladistvého apod..⁵⁰ Za stejným účelem je pak omezena i účast veřejnosti při samotném projednávání věci. Přesný okruh osob, které se takového jednání soudu mohou zúčastnit, je vymezen v ust. § 54 odst. 1 ZSM. Rovněž je zakázáno zveřejňování informací, jež by mohly mít za následek prozrazení totožnosti mladistvého, ve veřejných sdělovacích prostředcích, ale i jakýmkoli jiným způsobem. Přes všechna zákonná omezení ohledně ochrany jeho osobnosti se rozsudek ve věci mladistvého vyhláší veřejně, přičemž tomuto aktu musí být mladistvý přítomen.

Co se týče vlastního rozhodnutí ve věci, nutno uvést, že ve věcech mladistvých nelze rozhodovat trestním příkazem (ust. § 63 ZSM), jemuž trestní řád u dospělých

⁴⁸ z mé dosavadní praxe vyšší soudní úřednice je mi známo, že nemalý počet úředníků PMS ČR je vzděláno právě v oboru sociální pedagogiky (pozn. autora práce)

⁴⁹ ust. § 42 zák. č. 218/2003 Sb.

⁵⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vyd. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 564

pachatelů po nabytí právní moci přiznává status pravomocného odsuzujícího rozsudku (ust. § 314e odst. 6 trestního řádu).

U mladistvých lze rovněž využít některé zvláštní způsoby řízení, kterými jsou dle ust. § 69 ZSM podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a v neposlední řadě odstoupení od trestního stíhání, jehož obdobu trestní zákoník pro dospělé pachatele neobsahuje.

Zvláštní postavení OSPOD v řízení proti mladistvým se mimo jiné projevuje i v jeho právu podat opravný prostředek proti rozhodnutí, přičemž k tomuto úkonu mu běží lhůta samostatně.

Úlohu a působnost PMS ČR v řízení ve věcech mladistvých upravuje ust. § 75 ZSM, patří sem zejména výkon dohledu nad mladistvým a další činnosti.

Na **řízení ve věcech dětí mladších 15 let** se v souladu s ust. § 96 ZSM jako obecného předpisu neužije trestního zákoníku, nýbrž občanského soudního řádu. Předmětné řízení může soud zahájit i ex officio (tj. z úřední povinnosti), tedy bez návrhu příslušného státního zástupce (ust. § 90 odst. 2 ZSM).

Ve zcela obecné rovině nejsou děti mladší 15 let trestně odpovědné. Jestliže se dopustí činu jinak trestného, může jim být uloženo některé z opatření, která jsou taxativně vyjmenována v ust. § 93 ZSM: výchovná povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, dohled probačního úředníka, ochranná výchova. Uložení takového opatření by zpravidla mělo předcházet pedagogicko-psychologické vyšetření.

V rámci řízení je nutno dítěti ustanovit opatrovníka z řad advokátů, účastníky řízení pak jsou kromě dítěte i jeho zákonní zástupci (event. osoby, které mají dítě v péči), OSPOD a další osoby, jejichž práv a povinností se může řízení dotknout a v neposlední řadě státní zastupitelství tam, kde je řízení zahájeno na jeho návrh (ust. § 91 ZSM).

Nezletilé dítě nemusí být v rámci řízení nezbytně vyslechnuto, nicméně zde musí být zjištěn jeho názor; řízení je v zásadě neveřejné (viz. ust. § 92 ZSM).

Rovněž zde je kladen nemalý důraz na ochranu osobnosti nezletilce (ust. § 94 ZSM).

Je-li třeba dítě mladší 15 let vyslechnout jen jako svědka, užije se zde ust. § 102 trestního řádu, přičemž takový úkon musí proběhnout způsobem

co nejohleduplnějším a především tak, aby nebylo třeba jej provádět znovu. K výsledku je třeba přibrat buď přímo pedagoga nebo jinou osobu se zkušeností v pedagogické oblasti, mohou se jej zúčastnit i rodiče vyslýchaného.

5. Základní aspekty spojené s náhradní rodinnou a ústavní péčí

5.1. Náhradní rodinná péče

Mezi instituty náhradní rodinné péče v České republice patří, jak již bylo v úvodu řečeno osvojení (zrušitelné a nezrušitelné), poručenství, opatrovnictví, pěstounská péče a svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče.

- **Osvojení**

Nejpodstatnější formou náhradní rodinné péče je osvojení, které je upraveno v ust. § 63 - § 77 ZOR a dále také v OSŘ a dalších právních předpisech. Zákonodárce si u tohoto institutu klade za cíl co nejlépe nahradit chybějící nebo nefunkční původní (pokrevní) rodinu nezletilého a zároveň výchovou, péčí a láskou naplnit život osvojitelů.⁵¹ Současně zde vzniká vztah i mezi osvojeným dítětem a příbuznými osvojitele.

Právní úprava ČR rozděluje osvojení na osvojení zrušitelné (také označováno jako osvojení prvního stupně či prosté nebo obyčejné) a dále na osvojení nezrušitelné (též osvojení druhého stupně nebo druhého typu). Prosté osvojení lze zrušit, změny se nezapisují do matrik, čímž nezanikají vztahy osvojence k biologické rodině, zatímco při osvojení druhého stupně se osvojitelé zapisují do matriky namísto rodičů a vzniká mezi nimi stejný vztah jako mezi rodiči a dětmi.⁵² Osvojit dítě lze i do ciziny.

Aby mohlo k osvojení dojít, je třeba splnit určité, zákonem stanovené podmínky. Osvojen může být pouze nezletilec a pouze v tom případě, je-li to v jeho zájmu. Mezi ním a osvojitelem musí být „přiměřený věkový rozdíl“ - přesná věková hranice však není vymezena, je ponechána na úvaze soudu, je třeba však mít na paměti, že mezi dítětem a osvojitelem vzniká stejný právní vztah jako mezi rodičem a dítětem, proto by věkový rozdíl měl být podobný jako v obvyklé rodině. Zdravotní stav účastníků řízení o osvojení nesmí být v rozporu s účelem osvojení. Osvojitelem se může stát pouze fyzická osoba, která svým dosavadním způsobem života (žádný záznam

⁵¹ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 266

⁵² HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 269

v rejstříku trestů, dobrá pověst v místě bydliště i na pracovišti) zaručí, že osvojení splní svůj hlavní účel, tj. bude v zájmu a ku prospěchu nezletilého. V neposlední řadě musí být osvojitel zletilý a mít plnou způsobilost k právním úkonům.⁵³

K dalším podmínkám důležitým pro osvojení patří: mezi osvojovaným dítětem a osvojitelem nesmí existovat příbuzenský vztah, dohromady mohou dítě osvojit pouze manželé, k osvojení dítěte je třeba souhlas obou rodičů (v ust. § 68 ZOR jsou taxativně vyjmenovány výjimky, kdy není souhlasu rodičů k osvojení dítěte třeba), umožňuje-li to rozumová vyspělost osvojovaného dítěte, mělo by ke svému osvojení dát souhlas, musí být splněna podmínka tzv. preadopční péče podle ust. § 69 ZOR, tj. po dobu 3 měsíců před rozhodnutím o osvojení musí být dítě v péči budoucího osvojitele, a to na jeho vlastní náklady.

Nyní je třeba zdůraznit, že výše uvedené podmínky jsou společné pro osvojení zrušitelné i nezrušitelné. Pro osvojení nezrušitelné však zákon vyžaduje ještě další speciální podmínky. V první řadě je stanoveno, že nezrušitelně osvojit lze pouze dítě starší 1 roku. V ust. § 74 odst. 2 ZOR je vymezen okruh osob, které mohou dítě nezrušitelně osvojit (manželé, manžel rodiče dítěte, pozůstalý manžel po rodiči nebo manžel osvojitele dítěte). V ojedinělých případech může nezletilého osvojit i osamělá osoba. Další podmínkou, která je však zároveň následkem nezrušitelného osvojení je zápis osvojitelů do matriky namísto biologických rodičů. ZOR umožňuje změnu osvojení zrušitelného na nezrušitelné, a to do zletilosti dítěte.⁵⁴

O osvojení (vzniku, změně či zániku práv) může být rozhodnuto pouze soudem.

Rozhodnutí o osvojení je spojeno s řadou následků, tím nejdůležitějším je vznik poměru mezi osvojitelem a osvojencem jako mezi rodičem a dítětem, tj. včetně vzniku rodičovské zodpovědnosti a dědického práva. Dítě též přebírá příjmení osvojitele, je možné změnit i jméno dítěte. Mezi příbuznými osvojitele a osvojeným nezletilým vzniká osvojením příbuzenský poměr. Vztah osvojeného dítěte k biologické rodině zaniká.⁵⁵ V případě, že nejméně jeden z osvojitelů má státní občanství ČR, osvojený nezletilec toto občanství právní mocí rozsudku též získá.

Nezrušitelné osvojení má kromě shora uvedených následků ještě další, které též vyplývají ze ZOR. Jsou to mimo jiné tyto skutečnosti: osvojitelé jsou zapsáni

⁵³ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 161

⁵⁴ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 163

⁵⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 271, 272

do rodného listu dítěte, osvojení nezrušitelné nelze zrušit, což ovšem nebrání, aby tzv. readopcí nemohl být osvojenec opět osvojen - osvojitelé jako rodiče mohou dát souhlas k dalšímu osvojení, případně může být dítě znovu osvojeno bez jejich souhlasu po splnění zákonných podmínek.⁵⁶

Osvojení nezrušitelné nezaniká ani nabytím zletilosti dítěte, ani smrtí osvojence či osvojitele. Osvojení zrušitelné může být soudem zrušeno pouze na návrh z důležitých důvodů. Po zrušení osvojení zanikají všechny vztahy mezi osvojencem a osvojitelem a dítě získává zpět právní vazbu na biologickou rodinu, obnovuje se vyživovací povinnost i dědické právo.

- **Poručenství**

Poručenství je starý institut rodinného práva, který slouží k ochraně nezletilých dětí a je upraveno v ust. § 78 a násl. ZOR. Základním předpokladem pro ustanovení poručníka je fakt, že dítě nemá žádného zákonného zástupce, a to proto, že oba rodiče buď zemřeli, příp. zemřel jeden z rodičů a druhý nemá rodičovskou zodpovědnost, případně rodičům byla jejich rodičovská zodpovědnost pozastavena nebo rodiče nemají způsobilost k právním úkonům.⁵⁷

Poručník není povinen o dítě osobně pečovat, ale přesto musí být ustanoven jako zákonný zástupce dítěte, aby bylo možno rozhodovat o všech věcech dítěte, i když výchova dítěte je zabezpečována jinak, např. pěstounskou péčí nebo ústavní výchovou.

V ZOR jsou dále stanoveny podmínky, koho lze poručníkem ustanovit a je zde nutno dodržovat jejich pořadí. Může se jednat v první řadě o toho, koho doporučili rodiče (není-li toto ustanovení v rozporu se zájmem dítěte), poté o někoho z příbuzných nebo osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, případně jiná fyzická osoba, poručníkem lze ustanovit i OSPOD - hromadné poručenství.⁵⁸ Poručenství může být ustanoveno též dočasně.

Mezi poručníkem a dítětem nevzniká takový vztah jako mezi rodiči a dětmi, ale je stanoven rozsah práv a povinností poručníka, který má právo a povinnost dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek namísto rodičů. Soud dohlíží

⁵⁶ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 164

⁵⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 337, 338

⁵⁸ ust. § 79 zák. č. 94/1963 Sb.

na činnost poručníka a také za nezletilého schvaluje podstatné věci.⁵⁹

Poručenství zaniká podle ust. § 82 ZOR zproštěním poručníka na jeho návrh, dále jeho odvoláním, jestliže se stane pro výkon poručenství nezpůsobilý nebo porušuje své povinnosti a dále v případě rozvodu manželů-poručníků soud posoudí, zda zájem dítěte vyžaduje, aby tuto funkci vykonávali oba rozvedení manželé, příp. jednoho z nich poručenství zproští.

- **Opatrovnictví**

Opatrovnictví je upraveno v ZOR. Opatrovník ve srovnání s poručníkem zastupuje dítěti rodiče pouze v omezeném rozsahu, ust. § 83 ZOR souhrnně odkazuje na jednotlivé případy, kdy je nutné dítěti opatrovníka ustanovit (jedná se o případy střetu zájmů mezi zákonnými zástupci a dítětem nebo o střety zájmů mezi dětmi týchž rodičů, dále o ohrožení majetkových zájmů dítěte, omezení rodičovské zodpovědnosti a řízení o osvojení) a dále formuluje možnost ustanovení opatrovníka k ochraně zájmů dítěte i v jiných případech. Opatrovníkem může být ustanoven i OSPOD, rozsah práv a povinností opatrovníka vymezí soud v rámci účelu, pro nějž je opatrovník ustanoven, a to tak, aby ochrana zájmů dítěte byla chráněna.

Z uvedeného je zřejmé, že jednou z možností zániku opatrovnictví je splnění úkolu, pro který byl opatrovník ustanoven, dále může zaniknout dosažením zletilosti dítěte, smrtí opatrovance, smrtí opatrovníka (zde musí být ustanoven pro dítě opatrovník nový), rozhodnutím soudu, příp. na základě jiné skutečnosti, tj. rodičům byla např. vrácena rodičovská zodpovědnost.⁶⁰

- **Pěstounská péče**

Nezletilý může být rovněž svěřen do pěstounské péče, je-li to v jeho zájmu a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy.⁶¹ Pěstounská péče je též jednou z forem náhradní péče o dítě. Judikatura říká, že: „*pěstounskou péčí lze v současné době chápat jako zvláštní formu státem zprostředkované, řízené a kontrolované náhradní výchovy v rodině nebo v prostředí rodinu připomínajícím, zabezpečovanou též ze strany*

⁵⁹ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 175

⁶⁰ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 350

⁶¹ ust. § 45a zák. č. 94/1963 Sb.

státu hmotnou podporou.“⁶² Pěstounská péče je realizována buď jako individuální pěstounská péče nebo jako kolektivní pěstounská péče v tzv. SOS vesničkách, případně příbuzenská pěstounská péče a pěstounská péče vykonávaná cizí osobou.

Hlavním účelem pěstounské péče je zajistit dítěti péči podobnou té v přirozené rodině. V pěstounské péči nedochází k právnímu začlenění dítěte do pěstounské rodiny, dítě nemění jméno ani příjmení, rodičům zůstává zachována rodičovská zodpovědnost a pěstouni nemají k dítěti vyživovací povinnost. Pěstoun nicméně přiměřeně vykonává práva a povinnosti rodičů.⁶³

Nejčastěji jsou do pěstounské péče umisťovány děti sociálně osiřelé, kterým je třeba zajistit nejen trvalou péči, ale i výchovu v náhradním rodinném prostředí. Může se jednat např. o děti se zdravotními obtížemi, děti starší, skupiny sourozenců či děti jiného etnika a dále děti, které nemohou být z důvodů právních překážek osvojeny.⁶⁴

Dítě může být svěřeno do pěstounské péče při splnění těchto předpokladů:

- výchova dítěte není v rodině zabezpečena z dlouhodobých příčin,
- rodiče dítěte spolu nežijí a poručník nemá povinnost o dítě osobně pečovat,
- je zájem dítěte na svěřeni do jiného výchovného prostředí,
- dítě se k pěstounovi může vyjádřit s ohledem na svůj věk a vyspělost,
- dítě může být svěřeno do pěstounské péče manželům,
- existuje fyzická osoba, která je způsobilá výchovu zajistit a souhlasí s tím.⁶⁵

Soud je povinen před rozhodnutím o svěřeni dítěte do pěstounské péče získat vyjádření OSPOD, zda ten, kdo se má stát pěstounem, je vhodnou osobou pro výkon této péče (ust. § 45b ZOR). Aby se člověk mohl stát pěstounem, musí splnit určité, zákonem stanovené předpoklady, a to např. musí mít osobní morální a zdravotní předpoklady k zajištění řádné výchovy dítěte, pěstoun musí mít plnou způsobilost k právním úkonům, dítě může být svěřeno do společné pěstounské péče manželů, v případě, že manželství zanikne, může soud rozhodnout, že pěstounem zůstane jeden z manželů, dále je nutné prověřit manželství pěstounů, zda je spořádané a jejich zdravotní stav, atd..⁶⁶

⁶² HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 170

⁶³ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 170

⁶⁴ www.pestounskapecce.cz

⁶⁵ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 164

⁶⁶ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 165

Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte, jeho úmrtím či úmrtím pěstouna, může být zrušena rozhodnutím soudu, a to z důležitých důvodů a vždy, když o to požádá pěstoun. Společná pěstounská péče zaniká též smrtí jednoho z pěstounů. Dítě v pěstounské péči je povinno podle svých možností pomáhat rodině pěstouna, pokud má vlastní příjem, musí přispívat i na úhradu společných potřeb (ust. § 45c odst. 3 ZOR).

Pěstoun je povinen osobně pečovat o dítě, vychovávat jej a rozhodovat pouze o běžných věcech dítěte, není jeho zákonným zástupcem. Pěstounovi nenáleží rodičovská zodpovědnost.⁶⁷

Pěstounská péče je hmotně garantována státem, pěstoun má právo na jednotlivé dávky pěstounské péče na základě zákona o státní sociální podpoře.⁶⁸ Jedná se o tyto dávky: příspěvek na úhradu potřeb pěstouna, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení motorového vozidla.

Kolektivní pěstounská péče je realizována ve zvláštních zařízeních pro výkon pěstounské péče, toto je upraveno zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí v ust. § 44 až § 47. Za zvláštní zařízení jsou považovány byty nebo domy pro rodinu s více dětmi a pěstounská péče je zde realizována především manželi. V SOS dětských vesničkách zabezpečuje výchovu matka-pěstounka za pomoci tzv. tet, tj. dalších pracovníků SOS vesničky.⁶⁹

- **Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče**

V odůvodněných případech, kdy to vyžaduje zájem dítěte, může být dítě podle ust. § 45 ZOR svěřeno do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče. Tento institut je třeba chápat jako formu náhradní rodinné výchovy a je určen především pro ty děti, u kterých existuje předpoklad návratu do původní rodiny. Aby dítě mohlo být svěřeno do péče třetí osoby, jsou důležité tyto předpoklady: existují subjektivní nebo objektivní překážky bránící rodičům ve výchově dítěte; je v zájmu dítěte jeho svěřením do jiného výchovného prostředí; je nutné vyjádření dítěte, pokud toto je schopno formulovat

⁶⁷ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 181, 182

⁶⁸ rozumí se zák. č. 117/1995 Sb.

⁶⁹ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 166

své názory a musí existovat fyzická osoba, která by byla schopna řádnou výchovu dítěte zajistit. Tato osoba musí být bezúhonná a musí mít řádné výchovné předpoklady, dále musí mít plnou způsobilost k právním úkonům a především musí se svěřením dítěte do své výchovy souhlasit. Zákon dále preferuje příbuzného, ale nikoli striktně. Dítě tedy může být svěřeno především osobě, ke které má citový vztah, tj. jak příbuznému, tak i osobě blízké.⁷⁰

5.2. Ústavy a péče realizovaná ústavní formou

Náhradní péče (ústavní výchova) je jedním z výchovných opatření dle ZOR. Ústavní výchova je formou náhradní kolektivní výchovy spolu s výchovou ochrannou (tato je však řešena v ZSM). Institut ústavní výchovy se využívá v případech, ve kterých se mírnější zásahy státu do vztahů v rodině nesetkaly s účinkem a dítě nebylo možno umístit do náhradní rodinné výchovy. Nařízení ústavní výchovy je velmi závažné zakročení státu do soukromoprávních vztahů a jedná se o faktické omezení práv a povinností rodičů k dítěti, za účelem zajištění blaha dítěte.⁷¹

Dle ust. § 46 odst. 1 ZOR může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v případech, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena a ostatní výchovná opatření nebyla účinná (v případě nutnosti a zájmu dítěte je možné nařídit ústavní výchovu i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela) nebo v případech, kdy rodiče nemohou z vážných důvodů výchovu svého dítěte zabezpečit.

Nařídit ústavní výchovu lze pouze u nezletilého, z důležitých důvodů však tato může být prodloužena o jeden rok po zletilosti, tj. do 19 let). O nařízení ústavní výchovy i o jejím prodloužení rozhoduje vždy soud, a to i bez návrhu.

Ústavní výchova je z pedagogického a psychologického hlediska vhodná pro krátkodobé řešení situace dítěte po odebrání z původní rodiny do nalezení vhodné náhradní rodinné péče (např. pěstounství, osvojení) nebo do návratu do původní rodiny. Pro dlouhodobější řešení není ústavní výchova vhodná.⁷²

Velkým problémem ústavní výchovy je socializace dětí do běžné společnosti

⁷⁰ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 160, 161, 162

⁷¹ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005, str. 190

⁷² KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, str. 172

po ukončení ústavní péče, kam jsou často bohužel umístěny dlouhodobě. Děti odcházejí nepřipravené na reálný život, nejsou zvyklé se samy o sebe starat, nemají zkušenosti s jednáním na úřadech, jsou ustrašené a nejisté. Často nejsou schopny sehnat si zaměstnání, stávají se z nich bezdomovci, lehce podléhají nežádoucím společenským vlivům.⁷³ Určitým řešením jsou např. tzv. „domy na půl cesty“ a další, kde je mladým lidem poskytnuto ubytování, sociální poradenství, aby tito už nebyli závislí na pomoci společnosti, ale naučili se odpovědnosti za sebe a dále určitý sociální výcvik (např. vaření, péče o domácnost, ale i simulace zaměstnání apod.) pro jednodušší začlenění se do běžného občanského života. Zde se uplatňuje i velký praktický prostor pro sociální pedagogiku, jejíž hlavním cílem je zde naučit mladé lidi převzít zodpovědnost za své jednání. Sociální výchova se zaměřuje na podporu rozvoje osobních schopností člověka, je třeba naučit klienty řešit zátěžové situace bez agrese, zvládnout stresové situace bez úniku k např. alkoholu, drogám či agresi.⁷⁴

Je bohužel smutným faktem, že podobných zařízení je málo (hlavně pro nedostatek finančních prostředků) a zdaleka nemohou pojmout všechny klienty, kteří by o podobné služby měli zájem. Pro mladé lidi opouštějící kolektivní výchovu fungují také různé internetové stránky (např. www.odchazim.cz), kde mohou nalézt mnoho potřebných informací, např. právě adresář „domů na půl cesty“, jsou zde v provozu právní poradny, informace k zaměstnání a další.

Ústavní výchova je realizována v rámci resortu Ministerstva zdravotnictví ČR (pro děti od narození do 3 let), Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (pro děti starší 3 let) a dále v rámci Ministerstva práce a sociálních věcí (pro děti s tělesným či mentálním postižením).

Další možnou formou výkonu ústavní výchovy je zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ust. § 42 ZSPOD). Tímto zařízením může být např. Klokánek, který je projektem Fondu ohrožených dětí. Cílem Klokánku je poskytnutí přechodné rodinné péče pro děti namísto ústavní výchovy, a to na dobu, dokud se dítě nevrátí do své původní rodiny nebo dokud pro něj není nalezena náhradní rodinná péče trvalejšího charakteru, např. pěstounství.⁷⁵

⁷³ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3. rozšířené a aktualizované vyd. Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, public promotion, s. r. o., 2008, str. 168

⁷⁴ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál s.r.o., str. 184

⁷⁵ www.fod.cz

6. Aplikační část - několik případů z praxe

Do své bakalářské práce jsem se rozhodla zařadit několik případů, s nimiž jsem se setkala při své práci vyšší soudní úřednice na opatrovnickém oddělení jednoho z okresních soudů a dále případy, které znám z doslechu nebo z okruhu známých. Případy byly vybrány pro ilustraci skutečnosti, kdy je dítě subjektem práva a kdy je o jeho právech rozhodováno. Jedná se o případ o úpravě poměrů k nezletilým na dobu do a po rozvodu manželství, o svěřeni nezletilé do péče třetí osoby, svěřeni nezletilé do pěstounské péče a o nařízení ústavní výchovy.

Vzhledem k tomu, že pro každý případ existuje bohatá podrobná spisová dokumentace, vybrala jsem pouze ty části, které považuji pro splnění účelu bakalářské práce za nejdůležitější. Navíc se ve všech případech jedná o stále nezletilé děti, tudíž jsou jejich spisy otevřené a žádný z případů dětí nebude do dosažení jejich zletilosti plně uzavřen.⁷⁶

Výběr modelových případů byl pro mne poměrně náročný, a to především proto, že případy týkající se nezletilých dětí nejsou nikdy stejné, každý má zásadně jiné okolnosti a je tedy těžké vybrat „typické případy“. Navíc jsou v případech projednávány nejsoukromější záležitosti všech zúčastněných (a to nejen otázky osobní povahy, ale i majetkové), které jsou samozřejmě velmi citlivé a choulostivé. Popis jednotlivých případů byl tedy veden s co největší možnou snahou o anonymitu všech zúčastněných, především pak dětí. Toto však z mého pohledu bylo velmi obtížné, vzhledem ke snaze zachovat důležité a pro další vývoj případu velmi podstatné skutečnosti, které vybraný případ odlišují od jiného. Pro názornost uvedenu příklad: matka nezl. Jany užívá drogy a není schopna se o svou dceru starat, což bylo pro Janin případ klíčové. Jedná se však o údaj velmi osobní povahy. V případě, že bych tuto skutečnost vynechala, ztratil by vývoj případu nezl. Jany souvislost a nebylo by zcela jasné, proč nemůže dcera zůstat v péči matky a z jakých důvodů musí být otázka její další výchovy řešena.

Právě s ohledem na tyto skutečnosti si také nepřeji zveřejnění své bakalářské práce na internetu.

⁷⁶ podle čl. III. Přílohy č. 1 Instrukce Ministerstva spravedlnosti č. j. 505/2001 - Org., kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy se případ nezletilých dětí škrtne jako vyřízený, když dítě dosáhne zletilosti, v těch případech, kdy má majetek až dnem jeho převzetí nebo uložení do úschovy

Jen pro úplnost podotýkám, že jména dětí a všech účastníků modelových případů byla samozřejmě změněna, včetně jejich věku, profesí, příjmů a dalších důležitých skutečností, jakožto byla změněna i veškerá data.

Jedním z nejčastějších případů, kdy soud rozhoduje o nezletilých, je úprava poměrů na dobu do a po rozvodu manželství rodičů. V případě, že jsou rodiče na výchově a výživě domluveni, kolizní opatrovník s navrženou dohodou souhlasí a soud dojde k přesvědčení, že dohoda je uzavřena v souhlasu s oprávněnými zájmy nezletilých, je tato dohoda podle ust. § 26 odst. 1, 3 ZOR, ust. § 50 ZOR, ust. § 85 ZOR a ust. § 96 ZOR schválena, což se stalo i ve vybraném modelovém případě.

O svěřením nezletilé do péče třetí osoby bylo rozhodováno podle ust. § 45 odst. 1 ZOR za současného stanovení dohledu podle ust. § 43 odst. 2 písm. b) ZOR s ohledem na nestabilní rodinné prostředí nezletilé.

Případ svěřením nezletilé do pěstounské péče je vlastně pokračováním případu nezl. Jany, svěřené do péče přítele matky. V tomto případě bylo rozhodováno podle ust. § 45a ZOR

Rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy u nezletilých je případ dvou nezl. dětí, který byl velmi obtížný a byl řešen až u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku. Tento rozsudek lze samozřejmě dohledat na internetu. Děti jsou však nadále v ústavní výchově a příznivý konec případu (návrat dětí do rodiny) je dle mého názoru velmi nejistý.

- **Úprava výchovy a výživy k nezletilým pro dobu do a po rozvodu manželství**

Nezl. David - 7 let

Nezl. Tomáš - 3 roky

Dosavadní průběh:

V listopadu 2010 podali rodiče návrh na schválení dohody na úpravu poměrů k nezletilým dětem na dobu do a po rozvodu manželství (děti by měly být svěřeny do výchovy matce, otcí stanoveno výživné) s tím, že rodiče spolu již nevedou společnou domácnost, ač manželství stále trvá, je však podán návrh na rozvod. Otec pracuje jako kuchař, matka je recepční. Dětem byl ustanoven kolizní opatrovník, a to OSPOD příslušné městské části. Opatrovník provedl v rodině sociální šetření, ze zprávy

vyplývalo, že nezletilí chodí do školky, jsou v péči matky, avšak otec se o děti též stará a zajímá, přispívá na jejich výživu dle svých možností. Ve věci bylo nařízeno ústní jednání za účasti opatrovníka nezletilých, matky a otce. Rodiče požádali o schválení dohody na úpravu poměrů k nezletilým na dobu do a po rozvodu, doložili své příjmy a výdaje spojené s bydlením, matka při výslechu uvedla, jaké výdaje s dětmi má (školkovné, stravné, výdaje na léky, atd.), otec s tímto souhlasil, uvedl, že matce pravidelně přispívá. Ve věci byl vyhlášen rozsudek, kterým soud schválil dohodu rodičů o úpravě výchovy a výživy k nezletilým na dobu do a po rozvodu s tím, že nezl. David a nezl. Tomáš se na dobu do i po rozvodu manželství svěřují do výchovy matce, otci bylo stanoveno platit výživné, a to pro nezl. Davida částkou 3500,-- Kč a pro nezl. Tomáše částkou 2500,-- Kč do každého 15. dne v měsíci předem k rukám matky. Rozsudek nabyl právní moci.

- **Svěření nezletilé do péče 3. osoby**

Nezl. Jana - 4 roky, otec v rodném listě neuveden

Dosavadní průběh:

Návrh k soudu na svěření nezletilé do své péče podal přítel matky, pan Petr. Ve svém sdělení uvedl, že žil s matkou ve společné domácnosti už od jejího těhotenství, nezletilou zná od narození, má k ní silný citový vztah a nepřeje si, aby Jana musela do dětského domova, vzhledem k tomu, že matka nyní opustila společnou domácnost, nezletilou ponechala v jeho péči, začala užívat návykové látky, pohybuje se mezi osobami pochybné existence. Do společné domácnosti dochází málo za účelem osobní hygieny a výměny oblečení, při těchto příležitostech dochází také ke styku s nezletilou Janou. Pan Petr ve svém návrhu dále specifikoval své příjmy a výdaje (platby za byt, platby na léky pro nezl. Janu, výdaje na jídlo, atd.). Nezletilý byl soudem ustanoven kolizní opatrovník - OSPOD dle místa bydliště a dále bylo ve věci nařízeno ústní jednání, ke kterému se dostavil pan Petr, OSPOD a matka. Pan Petr při výslechu uvedl, že matka již jednou drogy užívala, nezletilý hrozilo nařízení ústavní výchovy, ale poté se matka uklidnila, abstinovala, docházela k psychologovi a na skupinové terapie, o nezletilou se starala a všichni žili spokojeně ve společné domácnosti, kterou nyní matka náhle ze dne na den opustila, znovu užívá drogy. Není jasné, kde na ně bere peníze, výživné na nezletilou Janu neplatí. Matka byla při výslechu pravděpodobně pod vlivem drog, k věci se vyjádřit odmítla s tím, ať si pan Petr nezletilou nechá,

kde ona bere peníze je její věc. OSPOD uvedl, že souhlasí s výpovědí pana Petra, bylo provedeno sociální šetření v místě bydliště nezletilé, která je spokojená, pan Petr se o ní stará dobře, k jeho péči nemá připomínek ani ošetřující lékařka nezletilé. Kolizní opatrovník nezletilé souhlasil se svěřením nezl. Jany do péče pana Petra a dále navrhl, aby s ohledem na nestabilní rodinné prostředí byl nad výchovou Jany stanoven dohled. Ve věci byl vydán rozsudek, kterým byla nezl. Jana svěřena do péče pana Petra a dále byl nad její výchovou stanoven dohled, který bude vykonávat příslušný OSPOD, který bude zároveň 2x ročně podávat soudu zprávy o výkonu dohledu. Rozsudek nabyl právní moci.

- **Svěření nezletilé do pěstounské péče**

Nezl. Jana - 5let, otec v rodném listě neuveden

Dosavadní průběh:

Nezletilá byla rozsudkem svěřena do péče přítele matky, pana Petra. Ten se nyní svým návrhem u soudu domáhal svěřením Jany do pěstounské péče s tím, že se o Janu fakticky stará, nastoupil na mateřskou dovolenou, matka společnou domácnost opustila a už se do ní nevrátila, užívá návykové látky a pan Petr často neví, kde se matka zdržuje. S nezletilou se stýká nepravidelně, na její výživu přispívá po dohodě nákupem věcí pro nezletilou. Pan Petr dále uvedl, že má Janu velice rád a chtěl by jí vytvořit rodinné zázemí. Matka se k návrhu připojila. Soud dítěti ustanovil kolizního opatrovníka - OSPOD. Ve věci bylo nařízeno ústní jednání, kde kterému se dostavil navrhovatel, matka i kolizní opatrovník. Výslechem navrhovatele i matky vzal soud za prokázané, že navrhovatel je svobodný, na rodičovské dovolené s nezl. Janou, s péčí o nezl. mu pomáhají jeho rodiče. Matka plní svou vyživovací povinnost nákupem věcí pro nezletilou. Jana je v pořádku, vyvíjí se normálně. Pan Petr žije s nezl. v pronajatém bytě 3 + 1, za který platí 2500,- Kč měsíčně, je v kontaktu s odborníky z oboru psychologie v zájmu kvalitní výchovy nezletilé. Matka je nezaměstnaná, není registrována na Úřadu práce a bydlí u svého přítele, který ji živí, nepracuje, protože nemá občanský průkaz a prý je pro ni obtížné si ho zařídit. Bere pervitin, ústavní léčbu odmítá. Ze zprávy OSPOD bylo zjištěno, že navrhovatel bydlí s Janou v bytě 3 + 1, je na rodičovské dovolené, k tomu si přivydělává prodejem oblečení, když je v práci, starají se o nezl. rodiče navrhovatele, kteří mají k Janě silný citový vztah. Jana je pěkná

zdravá holčička, dobře navazuje kontakt. Soud dále zjistil příjmy navrhovatele. Ve věci byl vydán rozsudek, kterým byla nezl. Jana svěřena do pěstounské péče navrhovatele, vzhledem k tomu, že takovéto rozhodnutí je v zájmu nezletilé, která vyrůstá s navrhovatelem, ten o ni dlouhodobě pečuje, došlo mezi nimi k navázání silného citového vztahu a navrhovatel zajišťuje veškeré potřeby nezletilé. Matka jako vychovatel z důvodů závislosti na drogách selhala a není schopna řádně zajistit výchovu a péči o nezletilou. Rozsudek nabyl právní moci.

- **Nařízení ústavní výchovy**

Nezl. Lucie - 14 let

Nezl. Patrik - 15 let

Dosavadní průběh:

Rodiče dětí jsou rozvedeni od roku 2005, matka se o děti nezajímá, výživné neplatí, děti svěřeny do výchovy otce, nad výchovou nařízen soudní dohled. OSPOD vykonávající dohled začíná od roku 2006 soud informovat o nedostatečné spolupráci otce, který několikrát zabránil vstupu sociální pracovnice do bytu, choval se k nim nevhodně, má sklony k alkoholismu a také se svěřil s obavou z nuceného vystěhování z bytu, vzhledem k neplacení nájemného. OSPOD dále sdělovalo, že otec se o děti stará, spolupracuje s lékaři i školou a vztahy v rodině jsou dobré. Tyto zprávy vyvrcholily v červenci 2007, kdy OSPOD soudu sdělil, že se množí informace o otci a jeho nadměrném pití, probíhá řízení o vyklizení z bytu a není tedy vyřešena otázka dalšího bydlení. Proto OSPOD soudu navrhuje, aby bylo zahájeno řízení o svěřeni nezletilých do ústavní výchovy, vzhledem k tomu, že soudní dohled již neplní svůj účel. Ve věci bylo nařízeno ústní jednání, matka i otec s nařízením ústavní výchovy nesouhlasili; sestra otce, též přítomna u jednání, uvedla, že jej s dětmi nemůže ubytovat. OSPOD vzal svůj návrh ve věci zpět vzhledem k tomu, že není jisté, kdy dojde k nucenému vystěhování z bytu. Otcí se podařilo najít případné další ubytování v zařízení provozovaném nevládní organizací. Řízení bylo tedy zastaveno.

V březnu 2008 podal OSPOD návrh na vydání předběžného opatření na svěřeni dětí do ústavní výchovy s tím, že otec poskytoval dětem zpočátku dobrou péči, nyní má však péče nedostatky a spolupráce s otcem není možná, ekonomické a sociální podmínky rodiny se navíc zhoršují a otec není schopen uspokojit základní potřeby dětí, protože kvůli neuhrazeným poplatkům v bytě chybí elektřina a plyn, nefunguje toaleta. Řízení

o vyklizení z bytu i nadále probíhá, otec nepracuje a požívá alkohol, OSPOD má tedy za to, že zdraví a příznivý vývoj dětí jsou vážně ohroženy. Návrhu na předběžné opatření bylo téhož dne vyhověno a děti byly umístěny do dětského domova. Otec podal odvolání, avšak bez úspěchu.

Ve věci bylo zahájeno řízení o nařízení ústavní výchovy, dětem byl ustanoven kolizní opatrovník - OSPOD. K nařízenému ústnímu jednání se matka dětí nedostavila bez omluvy, otec se nedostavil též. Opatrovník dětí trval na nařízení ústavní výchovy s tím, že rodiče ve své výchovné povinnosti selhali, i když děti mají k otci citový vztah, otec však dluží na nájemném, nehledá si práci a požívá alkohol, v bytě stále nefunguje plyn a elektřina. Nikdo další není schopen zajistit výchovu dětí.

Ve věci byl obvodním soudem v červnu 2008 vydán rozsudek o nařízení ústavní výchovy nezl. Lucie a nezl. Patrika.

Proti rozsudku se otec odvolal k nadřízenému soudu s tím, že soud rozhodoval pouze na základě tvrzení OSPOD, nevyžádal si však zprávy ze školy, lékařů a především dětí a dále uváděl, že odpojení plynu a elektřiny není dostatečný důvod k nařízení ústavní výchovy. Dále uvedl, že se snaží najít si práci, spolupracuje se střediskem bezplatného poradenství, kteří jsou mu ochotni s výchovou dětí pomoci.

Nadřízený soud v dubnu 2009 napadené rozhodnutí potvrdil s tím, že soud I. stupně shromáždil dostatečné údaje a odvodil správné závěry, v případě nenastaly od vydání rozsudku takové proměny, které by mohly zdůvodnit jeho změnu, otec uvádí pouze hypotetické skutečnosti, nemá žádnou pracovní smlouvu ani dočasné bydlení.

Otec dále podal v září 2009 ústavní stížnost s tím, že rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy není v souladu se zákonem a porušuje Úmluvu o právech dítěte, soudy se nezajímaly o názor nezletilých a nedaly rodičům možnost k obraně práv dětí, ústavní výchova byla nařízena jen kvůli hmotným nedostatkům. Otec dále uvedl, že není prokázáno, že nevyhovující bydlení má přímý nevhodný dopad na zdraví nebo psychiku dětí, zatímco pobyt v dětském domově je vystavuje riziku citového strádání.

V prosinci 2009 odmítl Ústavní soud stížnost jako zjevně neodůvodněnou s tím, že vzhledem k zájmu dětí a životním podmínkám poskytnutým rodiči, je nařízení ústavní výchovy řešením, které přichází v úvahu, OSPOD otci poskytuje rady nejméně od roku 2006 a situace se stále zhoršuje, ač otec vždy slibuje nápravu.

Otec spolu s dětmi podal stížnost proti České republice k Evropskému soudu pro lidská práva s tím, že nařízení ústavní výchovy je porušením jejich práva

na respektování rodinného života a že celé soudní řízení bylo vedeno v rozporu s právem na spravedlivý proces, nepožadovali náhradu materiální škody, ale náhradu morální újmy.

Ve věci byl vydán mnohostránkový rozsudek s tím, že stížnost byla prohlášena za přijatelnou, stěžovatelům bylo přiznáno odškodnění, bylo konstatováno, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy⁷⁷ a dále že rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy nebylo opřeno o postačující důvody, děti si nestěžovaly, že by trpěly psychickou újmou a nebyly pohlavně zneužívány a že nevhodné bydlení a materiální nedostatky nejsou dostatečným důvodem pro nařízení ústavní výchovy a přerušení citových vazeb v rodině.

V současné době jsou děti i nadále umístěny v dětském domově, otec byl vyklizen z bytu bez náhrady, matka i otec jsou neznámého pobytu, o děti se nestarají a nezajímají....

⁷⁷ zák. č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte

7. Závěr

Bakalářská práce se zabývá postavením nezletilých napříč právním řádem spolu se základními aspekty týkajícími se problematiky náhradní rodinné a ústavní péče. Obsahuje pohledy hlavních odvětví práva na daný okruh jevů. Dále jsou zde specifikovány možnosti náhradní výchovy dítěte (ať již rodinné či ústavní) a jejich právní úprava.

Téma své bakalářské práce jsem si zvolila vzhledem k tomu, že postavení nezletilých tvoří důležitou součást právního řádu České republiky, je to problematika rozsáhlá a složitá. Ve své práci jsem se snažila poskytnout přehled nejdůležitějších právních skutečností týkajících se pozice dětí. Dále se domnívám, že alespoň základní znalost problematiky postavení nezletilých v právu ČR by měla patřit k všeobecnému „právnímu povědomí“ národa. Otázky náhradní rodinné, příp. ústavní výchovy nastupují ve většinou bohužel smutných případech selhání rodiny ve své základní výchovné či citové funkci, kdy rodiče se o své dítě nemohou či nechtějí náležitě starat a nárok dítěte na zajištění řádné výchovy a výživy přechází na stát. Zvolené téma se taktéž dotýká mého zaměstnání (vyšší soudní úřednice na opatrovnickém oddělení).

Bakalářská práce je rozdělena do dvou hlavních kapitol, a to *Právní postavení nezletilých* a *Základní aspekty spojené s náhradní rodinnou a ústavní péčí*, další samostatnou kapitolou je pak *Aplikační část*, která obsahuje rozbor několika případů z praxe, ve kterých je dítě subjektem práva.

Jedním z cílů bakalářské práce bylo zjištění, zda je právní řád schopen úspěšně a pružně reagovat na situace, které mohou v souvislosti s dětmi nastat. Na tuto otázku nelze odpovědět jednoznačně, nicméně osobně se domnívám, že právní úprava se v této oblasti pokouší být v souladu se základními principy demokratického státu, jako je to v ostatních vyspělých zemích Evropy. Nutno však podotknout, že ve světě překotného společenského vývoje k němuž došlo během několika let, je to poměrně složitý úkol a věda, technika a s tím související vývoj společnosti jde kupředu rychleji, než stačí naše zákonodárství reagovat (zde lze kupříkladu uvést tzv. náhradní mateřství, s čímž zákon vůbec nepočítá a matkou je dle ZOR vždy žena, která dítě porodila).

Závěrem bych ráda vyjádřila přesvědčení, že moje bakalářská práce naplnila svůj primární cíl, a to provedení uceleného náhledu na problematiku postavení nezletilých napříč právním řádem, která by možnému zájemci nabídla snadnější orientaci v daném problému, včetně otázek souvisejících s oblastí náhradní rodinné a ústavní výchovy.

8. Resumé

Bakalářská práce je rozdělena do pěti samostatných kapitol, úvodu a závěru. Kapitola „Právní postavení nezletilých“, obsahuje výklad některých nejdůležitějších pojmů a také stručný historický exkurz o vývoji vztahu společnosti k dítěti. Dále je zde zmíněna i Úmluva o právech dítěte.

Další větší kapitola popisuje postavení dětí v rámci práva soukromého, kde je obsažen pohled občanského práva hmotného (spolu s nejdůležitějšími údaji týkající se právní subjektivity, způsobilosti k právním úkonům a deliktů a způsobilosti a pojednání o odpovědnosti nezletilých za škodu v občanském právu), dále je řešen pohled rodinného práva (který zmiňuje mimo jiné rodičovskou zodpovědnost, pojednání o vztazích mezi rodiči a dětmi, dále určení rodičovství, výchovná opatření a výživné). Následuje podkapitola o sociálně-právní ochraně dětí spolu s vysvětlením hlavních myšlenek. Pohled občanského práva procesního na problematiku nezletilých řeší okruh otázek týkající se soudního řízení. Pohled pracovního práva se zaměřuje na postavení nezletilých v pracovněprávních vztazích.

Postavení nezletilých v rámci veřejného práva nastiňuje problematiku odpovědnosti mladistvých za správní delikty a odpovědnosti za přestupky a zejména pak postavení nezletilého v rámci trestního práva, včetně zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.

Samostatná kapitola je věnována oblasti náhradní rodinné výchovy a dále ústavní péči. Náhradní rodinná výchova obsahuje především údaje týkající se osvojení, poručenství, opatrovnictví, pěstounské péče a svěření dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče. V následující podkapitole jsou obsaženy otázky týkající se náhradní ústavní péče, v níž je mimo jiné spatřována jedna z možností praktické realizace sociální pedagogiky.⁷⁸ Zároveň je zde nastíněna i možnost využití sociální pedagogiky při práci s mladými lidmi, kteří opustí dětský domov a při pomoci začleňování těchto lidí do společnosti.

Bakalářská práce též obsahuje několik konkrétních případů z praxe, které byly využity jako ukázka situací, kdy je dítě subjektem práva.

⁷⁸ Průcha, J. Přehled pedagogiky: Úvod do studia oboru. 2. aktualizované vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2006, str. 88

9. Anotace a klíčová slova

Anotace

Bakalářská práce pojednává o postavení nezletilých napříč českým právním řádem. Zabývá se postavením dětí v rámci práva občanského, rodinného, pracovního, občanského práva procesního, dále práva správního spolu s přestupkovým zákonem a práva trestního, včetně problémů sociálně-právní ochrany dětí. Samostatná kapitola je poté věnována problémům spojených s náhradní rodinnou a ústavní péčí. Práce dále obsahuje i několik případů z praxe, kde je dítě subjektem práva a je o jeho právech rozhodováno.

Klíčová slova

právní postavení nezletilých, dítě, zletilost, náhradní rodinná péče, ústavní péče, zákon, poručenství, pěstounská péče, soukromé právo, veřejné právo

Summary

This Bachelor's thesis deals with a minor's status in law. It covers the status of children within the framework of civil law, family law, labour law, civil procedure, administrative law, together with offence law and criminal law, including the social and legal protection of children, and proceedings rules. A separate chapter is concerned with problems arising in foster care, guardianship and institutional care. The thesis also includes several past cases in which a child was the subject of law and its rights were being decided.

Key Words

minors' status in law, child, coming of age, foster care, institutional care, guardianship, wardship, private law, public law

10. Seznam použité literatury a zdrojů

Seznam použitých právních předpisů

- zákon č. 1/1993 Sb. Ústava ČR
- zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod
- zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník
- zákon č. 40/2009 Sb. Trestní zákoník
- zákon č. 94/1963 Sb. Zákon o rodině
- zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád
- zákon č. 140/1961 Sb. Trestní zákon
- zákon č. 141/1961 Sb. Trestní řád
- zákon č. 200/1990 Sb. Zákon o přestupcích
- zákon č. 218/2003 Sb. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
- zákon č. 262/2006 Sb. Zákoník práce
- zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Seznam literatury:

1. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3. rozšířené a aktualizované vydání. Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, public promotion, s.r.o., 2008, ISBN: 978 - 80 - 969944 - 0 - 3
2. BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. 5. vydání. Praha: C.H. Beck, 2001, ISBN: 80 - 7179 - 338 - 8
3. ČEPLOVÁ, P. *Postavení nezletilých v právním řádu ČR*. Bakalářská práce. Praha: ČZU v Praze, 2010
4. HANDRYCH, D. a kol. *Správní právo. Obecná část*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, ISBN: 978-80-7400-049-2
5. HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, ISBN: 80 - 7179 - 912 - 2
6. KEJDOVÁ, M. *Základy správního práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009

7. KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007
8. KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Základy občanského práva*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006
9. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Portál, s.r.o., 2008, ISBN: 978 - 80 - 7367 - 383 - 3
10. KYNCLOVÁ, Z. a kol. *Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci*. 1. vydání. Praha: LexisNexis Cz s.r.o., 2007, ISBN: 978 - 80 - 86920 - 26 - 9
11. MAN, V., ŽÁK, P. *Stručný slovník právních pojmů*. Brno: Institut mezioborových studií, 2003
12. PIKOLA, P. a kol. *Základy práva pro posluchače České zemědělské univerzity v Praze*. 1. vydání, 3. dotisk, Praha: ČZU v Praze, Provozně ekonomická fakulta, 2009, ISBN: 978 - 80 - 213 - 1758 - 1
13. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, s.r.o., 2006, ISBN: 80 - 7178 - 944 - 5
14. ŘEHOŘ, A. *Metodické pokyny pro zpracování bakalářské práce*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009
15. SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. 1. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2004, ISBN: 80 - 86432 - 82 - 3
16. ŠÁMAL, P. a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, ISBN: 978 - 80 - 7179 - 375 - 5

Seznam internetových zdrojů

www.detskaprava.cz

www.fod.cz

www.icm.cz/pracovni-podminky-mladistvych

www.odchazim.cz

www.pestounskapece.cz

<http://portal.gov.cz/>

www.vlada.cz

11. Seznam zkratk

LZSP - Listina základních práv a svobod

OZ - občanský zákoník

ZOR - zákon o rodině

ZSM - Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

OSPOD - orgán sociálně-právní ochrany dětí

OSŘ - občanský soudní řád

ZP - zákoník práce

ZSPOD - zákon o sociálně-právní ochraně dětí

ZPř - zákon o přestupcích

PMS ČR - Probační a mediační služba ČR